

МР «Горный улус» Республики Саха (Якутия)

МБОУ «Джикимдинская СОШ им. Софр.П.Данилова»

«Рассмотрено» на заседании МО учителей начальных классов протокол № _____ от _____ руководитель МО: _____ (Григорьева Н.В.) « ____ » _____ 2021 год	«Согласовано» Заместитель директора по УР: _____ (Кузьмина Е.М.) « ____ » _____ 2021 год	«Утверждаю» Приказ № _____ от _____ Директор МБОУ «Джикимдинская СОШ им.Софр.П. Данилова»: _____ (Саввин А.А) « ____ » _____ 2021 год
---	---	--

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

урока Духовности

«Саха – Айыы кибитэ»

Уровень образования: 9 класс

Количество часов: 35

Учитель: Прокопьева Евдокия Васильевна

Программа разработана на основе авторских программ Надежды Михайловны Николаевой и

Анны Прокопьевны Деляевой, 2012 г.

Быһаары сурук

9 кылааска Духуобунас уруоктарын былаана, сүннүүнэн, методист-учуутал, саха итэҕэлин чинчийээччи Василий Романович Ларионов «Саха –Айыы киһитэ» диэн 1998 сыллаахха бэчээттэммит улэтигэр (көмө кинигэтигэр) толору олоһуорар. Бу духуобунас уруогун биир сүрүн хайысхатын үрдүк таһымна, а таһааран үөрэтиигэ олук уулар аналлаах торум быһыытынан танылынна. Көмө кинигэ саха киһитин, оһотун личноһун сайыннарар педагогика (методика) бастакы барылын быһыытынан оноруллубута. Онон үөрэнээччи 8 кылааска Саха киһитин түрдүн-уһун, дьылбатын, төрүт духовнай култууратын-Айыы үөрэбин, саха Ньургун Айыы уолун уонна саха кэрэ Айыы кыһын туһунан төрүт өйдөбүллэри дирин,этэн үөрэтэригэр олук уурулар. Оһолор бу саастарыгар өй-санаа, эт- хаан өтгүнэн уларыһыларыгар бу ис хоһоонунан толору сөптөөх хайысханан буолара ирдэнэр.

Киһи личноһа итэҕэл - духовнай култуура көмөтүнэн күүһүнэн, төрдүн - уһун удьуордаан, көлүөнэттэн көлүөнэҕэ сайдар. Саха киһитин сайдыытын быһаары төрүт, сүрүн күүһүнэн буолар. Ол иһин киһини үөрэтиини төрүт өйдөбүлтэн сабалар.

Хайысха ис хоһоонун арыһы ан,ардас темаларынан эрэ наардаммата. Манна практической дьарыктар үксүн дьиэҕэ үлэ быһыытынан бэриллэллэр. Холобур, дневник толоруута, темалары дирин,этэр уус – уран айымньылары, үлэлэри ааһыы о.д.а. Ону таһынан көрдөрөр – иһитиннэрэр быыстапкалары, уруок таһынан чаһынан хааччахтаммат тэрээһиннэри көн,үл тэрийиэххэ сөп.

Кеннерен биэри

Духуобунас уруога 2020 -2021 уерэх дьылыгар 35 чаас керуллэр. 3 чаас кетер (бырааһынньык куннэрэ) - Балаһан ыйын 1 кунэ, олунньу 23 кунэ, муус устар 27 кунэ

Календарнай – тематической былаан

№	Уруок тиэмэтэ	Чааһа	Күнэ- дыла	Буолбута	Уруок сүрүн ытыллар көрүнэ	Ытыллар миэстэтэ
«Аар Айыы үөрэбэ» – 13 чаас						
1.	Аар Айыы үөрэбэ диэн тугуй? Духуобунас диэн тугуй?	1	08.09		- Айыы үөрэбэ сир-майгы үрдээһинин Үөрэбэ, киһитийи үөрэбэ буоларын өйдөтүү; -Духуобунас төһө да кут-сүр, өй-санаа, майгы-сигили эйгэтэ буолбутун иһин, дын, олохтон, тулалыыр эйгэтэн, уопсай уйгуттан уһуйулан киһи олоһун сирдиир Аналлаабын өйдөтүү, быһаары;	
2.	Аар Айыы итэбэлин сүрүн өйдөбүллэрэ	1	15..09		-АарАйыылары,күүстээхтыллары, Сирдээби үтөө иччилэри билиһиннэри, өйдөтүү. -Кэпсэтиһи, барбыты хатылааһын	Айылбаба тахсы
3.	«Айыы» уонна «Аньыы»	1	22.09		-Сырдык, харан,а күүстэр. Айыы уонна аньыы араастарын өйдөтүү. -Бэлиэтэни, барбыты хатылааһын.	
4	«Саха – Айыы кибитэ».	1	29.09		-Предмет ис хобооно уонна суолтата. «Саха – Айыы кибитэ» диэн тобо ааттаммыта. -Кэпсэтиһи.	

5	Саха – Айыы кийитин төрдө – ууһа.	1	06.10		-Саха Индоиран арийдарыттан төрүттээбэ. Хууннар, түүрдэр, монголлар сахаттан төрүттээхтэрэ. Ураан,хай саха. Саха Билин,н,и Саха сиригэр кэлэн олохсуйуута. -Кэпсэтиһии,бэлиэтэнии.	
6	Саха сиригэр нууччалар кэлиилэрин үөрэтии санга хайысхата.	1	13.10		-Тыгын Ил государствоны тэрийиини СаБалааһына.Ыраахтаабылаах Россия саханы күүс өтгүнэн сэриилээн ылыыта. Улахан нуучча омуга кыра саха омугар сыһыана.	
7	Саха – Айыы кийитин төрүт духовнай культурата – Айыы Үөрэбэ.	1	20.10		-Саха төрүт духовнай культурата – Айыы Итэбэлэ, Айыы үөрэбэ. Ёйдөбүлэ тугу үөрэтэрэ. Айыы итэбэлэ Азия омуктарын духовнай культуратын биир былыргы салаата.	
8	Айыы Үөрэбэр Айылбаттан тахсыбыт иччи.	1	27.10		-Кийини тулалаан турар хамсаабат айылба күүһэ – иччитэ. Кийини тулалаан турар хамсыыр айылба күүһэ – иччитэ. Күүстээх Ийэ сир күүһэ – иччитэ.Кийи уонна кийи дьэитин,тиэргэнин иччилэрэ.	
9	Айыы үөрэбэр айылбаттан тахсыбыт абааһы, айыы.	1	10.11		-Абааһы – айылба куһабан күүһэ. Айыы - Айылба үчүгэй күүһэ. Айыы үөрэбэ, олон,хо саха дирин, өйө, философията, идеологията.	
10	Айыы үөрэбэ – Саха – Айыы кийитин сайыннарар төрүт үөрэбэ.	1	17.11		Айыы үөрэбэ – Саха – Айыы кийитин сайдыытын төрүт үөрэбэ. Айыылар кийини сайыннарар ситимнэрэ.	
11	Айыы үөрэбин салаата кут – сүр үөрэбэ.	1	24.11		-Үс кут туһунан саха өйдөбүлэ. Сүр – кийи ис дууһатын күүһүн өйдөбүлэ. Сүрдэр мустар тыын эттэрэ.	
12	Саха ис күүһүн туһанар ураты ньымалара.	1	01.12		-Саха – Айыы кийитэ тыыннаах буолар сүрү-күүһэ. Алгыс, андабар, кырыыс.	

13	Саха – Айыы киьитин күүһүн итэҕэйии, идеал оностуу.	1	08.12		-Киьи күүһэ айылҕа күүһүн баһыйан, технократиянан алдьатан,бэйэтэ өлөр – сүтэр кризиска кириитэ. Саханы өлөртөн – сүтэртэн быһаатаҕына «Киьи быһыа» диэччилэр. Саха – Айыы киһитин күүһүн итэҕэйии, идеал он,остуу.	
Олонхо ытык эйгэтэ – 7 чаас						
14	Саха героической эпоһа олонхо	1	15.12		-Лиэксийэ, аудио запись нөн,үө олон,хону иһитиннэри.	
15	Олонхоҕо Айыы дьоно	1	22.12		-Айыы дьонун тацаа-саба, ырыата-тойуга. -Ырыаны истии, ырытыһы.	
16	Олонхоҕо аллараа дойду олохтоохторо.	1	12.01		-Аллараа дойду абааһыларын ырыата – тойуга, дьүһүнэ- бодото. Аудионан истии,ырытыһы.	
17	Олонхоҕо кэпсэнэр үс дойду.	1	19.01		-Олон,хоҕо үс дойду ойууланьыта. Ааҕы, бэлиэтэнии, кэпсэтиһии.	
18	Талба талааннаах дьон олонхобуттар.	1	26.01		-Ийэ олон,хоһуттары билиһиннэри, толорор олон,холоруттан истии.	
19	Олонхоут дойдулаахтарбыт. биир	1	02.02		-Куорунай улуһун олонхоһуттара кэпсэтиһии	
20	Куорунай олонхолоро.	1	09.02		-«Куорунай олон,холоро» кинигэни туһанан улууспут киэн туттар олон,холорун билсии.	
Олоххо бэлэмнээх буолуу – 14 чаас						

21	Саха Ньургун Айыы уолун идеала.	1	16.02		-Саха Ньургун Айыы уолун идеала Дьулуруйар Ньургун Боотур. Саха национальной героюа – Манчаары Баһылай. Норуот ырыата «Уол оҕо барахсан».	
22	Уол оҕо этин – сиинин сайыннарыыта.	1	02.03		-Саха киһи ун,уоҕа, этэ – сиинэ сайдарыгар суолта биэрэрэ. Саха айылбаҕа сылдьан бултааһына, үлэлээһинэ. Саха оонньуулар.	
23	Саха Ньургун уола – ыраас, чэбэр.	1	09.03		-Айыы үөрэбэр олобуран удьорунан ыраас, чэбэр буолуу. Арыгы саха киһитин, саха омугун эһэр кирэ. Уолан киһи этэ – сиинэ, тан,аһа, дьизтэ - уота. Ейүнэн – санаанан ыраас буолуу.	
24	Уол оҕо Ньургун Айыы уола – көрсүө, сэмэй, дьохун киһи.	1	16.03		-Аан дьааһын ситиминэн олобуран киэн Кэбүстээх киһи. Тыгын Дархан. көрсүө,сэмэй, дьохун киһи.	
25	Уол оҕо ньургуна, кыыска, дьахтарга, ийэбэ сыһыана.	1	23.03		Уол оҕо ньургуна кыыска, дьахтарга, ийэбэ сыһыана. Уол оҕо ньургунун манн,найгы таптала.	
26	Саха Ньургун Айыы уола – үлэһит бэрдэ.	1	06.04		-Үлэ уолан киһиэхэ суолтата. Айыы Үөрэбинэн үлэ идэтин баһылааһын. Ыччат идэни талыыта. Уолан киһи сылгыны иитиитэ. Бултааһын.	
27	Саха Кэрэ Айыы кыһа.	1	13.04		-Саха Кэрэ Айыы кыһын идеала - Туйаарыма Куо. Кыыс тас көстүүтүн кэрэтэ.	
28	Саха кыһын кэрэтэ– бастын,, - мааны майгытыгар.	1	20.04		-Саха кыһын кэрэтин күүһэ – майгытыгар. Кыыс сэмэй сыһыана. Кэрэ Айыы кыыс этин-сиинин сайдыыта.	
29	Саха кэрэ кыһын нарын-намчы дьарыга, ыраас таптала, ийэ буоларга бэлэмнэниитэ.	1	04.05		-Саха кэрэ кыһын нарын-намчы дьарыга, ыраас таптала, ийэ буоларга бэлэмнэниитэ. Саха дьахтарын көрдөрөр үлэлэрин туһаныы (быыстапка тэрийи).	

30	Киһи сиргэ кэлбит аналыгар сүрүн ирдэбиллэр.	1	11.05		-Кут –сүр эргиирэ. Киһи орто дойдуга Кэлбит аналын толороругар айылба сокуоннарын сөпкө тутуһан олоруохтаабын өйдөтүү.	
31	Ийэ, аба буолар анал.	1	18.05		-Уол, кыыс обону чопчулаан үөрэтии. Дьиз кэргэн аба баһылыга, үчүгэй ийэ буоларга обо эрдэхтэн бэлэмнэнии.	
32	Дьон,н,о сыһыан. Сиэр – майгы. Чөл олох	1	25.05		-Дьон,н,о үтүөтүк сыһыаннаһар туһунан кэпсэтиһии. Аар Айыы үөрэбэ. - Олоххо сыһыаны онорботторун курдук олук ууруу: сымыйалааһыны, уорааһыны, куһаһан дьаллыкка үлүһүйүүнү утарыы. - Чөл олох доруобуйа туһатын быһаарыы. Киһи бэйэтин кэскилин туһугар чөл олобу тутуһуохтаабын өйдөтүү.	

Туһаныллар литература:

1. Ларионов, В.Р. Саха – Айыы киһитэ. – Дьокуускай, Кудук, 1998. - 219 с.

2. Ксенофонтов, Г.В. Ураан,хай сахалар.
3. Эргис, Г.У. Исторические предания и рассказы якутов.
4. Афанасьев, Л.А. – Тэрис, Павлов А.Н. – Дабыл айыы үөрэ5эр сыһыаннаах кинигэлэрэ, үлэлэрэ.
5. Захарова, Д. Сизэр-туом алгыстара
6. Тэрис. Айыы үөрэ5э. – Дьокуускай, 1993
7. Баишев, И.Г. Айыы тыына. – Дьокуускай, 1993
8. Кулаковской, А.Е. Научные труды. – Якутск, 1979
9. Сосин, И. Сизэр-туом алгыстара, 1996
10. Винокуров, У.А. Биһиги сахалар. – Дьокуускай, 1992
11. Кулаковской, А.Е. Кырасыабай кыыс.
12. Ийэ5э, кыыска, дьахтарга сыһыаны ойуулуур уус-уран айымньылар.
13. Сыромятникова, А. Дьүөгэлиилэр
14. Кистэлэн, күүс – сизэрдээх олох, чөл турук, айар-тутар абылан, сурунаала.